

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Павленко Оксани Миколаївни «Методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Докладний аналіз дисертації Павленко Оксани Миколаївни «Методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти» уможлиблює формулювання узагальнених висновків щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичної значущості, а також загальної оцінки роботи.

Актуальність теми дисертації

В українських закладах вищої освіти навчання іноземних студентів визначено одним із пріоритетних напрямів розвитку, оскільки має неабияке значення: політичне (підготовка іноземних громадян є ефективною формою співпраці, що сприяє зростанню, зміцненню престижу України, коректному усвідомленню й підтримці політичного курсу та мирних ініціатив, формуванню атмосфери довіри і взаєморозуміння українського народу з народами світу); економічне (важлива роль випускників українських ЗВО, передовсім тих, хто може просувати українські товари й послуги на світовий ринок, реалізовувати спільні проекти в Україні та за її межами; установлення контактів із державними, політичними й економічними діячами різних країн є одним із рушіїв появи взаємовигідних відносин України з іншими державами, які зазвичай з повагою ставляться до країни навчання їхніх громадян і зацікавлені в подальшій співпраці); психологічне (складною та гострою проблемою є психологічне адаптування студентів-іноземців до незвичного соціокультурного середовища, тому створення належних психолого-педагогічних умов у нових освітніх реаліях допомагає запобіганню різних конфліктних проявів).

Водночас актуалізується, за словами О. Павленко, підвищення ефективності мовної підготовки іноземців, які навчаються на спеціальних факультетах (відділеннях) українських вишів. Упродовж усього аналізованого дослідження здобувачка слушно відстоює думку про те, що вітчизняні заклади вищої освіти повинні випускати професіоналів, здатних до продуктивної роботи, якість якої визначено світовими стандартами, спеціалістів, готових до постійного професійного зростання та розвитку, що неможливо без забезпечення високого рівня сформованості українськомовної

комунікативної компетентності. Ми підтримуємо цю позицію, оскільки українська мова за таких обставин є не лише дисципліною, яка вивчається, а й мовою, завдяки якій здобувається освіта упродовж усіх років навчання.

Важливість рецензованої розвідки підтверджується зв'язком її з такими напрямками наукових досліджень, як: формування українськомовної особистості, пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти, українськомовна комунікативна компетентність іноземних слухачів, виражальні засоби комунікації. Більшість означених питань корелюється з науковою проблематикою досліджень кафедри іноземної філології «Концептуальні засади методики викладання іноземних мов студентам немовних спеціальностей» (№ 99/12.01.04 на 2014–2017 рр.), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Тему дисертації затверджено вченою радою Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (протокол № 5 від 21.06.2018) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології при НАПН України (протокол № 4 від 25.09.2018).

Дисертація Оксани Павленко, присвячена теоретичному обґрунтуванню, створенню й експериментальній перевірці методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти, виконана в річищі сучасних лінгводидактичних досліджень. Усе сказане актуалізує проблему, порушену в аналізованій праці.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми. Праця складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків, відображає процес та результати дослідження, ключові положення її ґрунтуються на основних засадах філософії освіти, законодавчих і нормативних документах про освіту.

Чотири дослідницькі завдання О. Павленко розв'язувала із застосуванням доцільних для наукового пошуку теоретичних, статистичних та емпіричних методів.

Заслуговує на увагу ретельний аналіз нормативно-правових актів (с. 31–36), пов'язаних зі здобуттям іноземними громадянами вищої освіти в Україні загалом і мовною підготовкою зокрема (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Закон України «Про вищу освіту», Загальноєвропейська система оцінки знань іноземних мов, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, проєкт Концепції мовної освіти в Україні, проєкт Державного стандарту з української мови як

іноземної тощо). У цьому контексті дисертантка витлумачує категорії: «іноземний слухач підготовчого відділення» – особа, яка є громадянином (підданим) іншої держави, або особу без громадянства, що на законних підставах перебуває на території України та навчається на підготовчому відділенні ЗВО, або отримує там додаткові чи окремі освітні послуги; «пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів» – початковий етап безперервної вищої освіти іноземців, що полягає у формуванні українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів, яка здатна забезпечити їхні комунікативні потреби в різних сферах спілкування: освітньо-професійній, соціально-культурній та повсякденній, а також у становленні гармонійної особистості, здатної до міжкультурного діалогу українською мовою.

Задля правильного визначення змісту навчання, обрання відповідного методичного інструментарію в дисертації теоретично узагальнено напрацювання науковців, пов'язані з проблемою формування комунікативної компетентності під час навчання української мови, що дало змогу виокремити визначальні для дослідження позиції. Авторка аналізує, уточнює сутність низки категорій, завдяки чому визначає українськомовну комунікативну компетентність іноземних слухачів як здатність мовця творчо, цілеспрямовано, нормативно використовувати вербальні й невербальні засоби комунікації українською мовою відповідно до комунікативного наміру в усіх видах мовленнєвої діяльності в освітньо-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування. Виокремлює базові компоненти у структурі українськомовної комунікативної компетентності: лінгвістичну, соціолінгвістичну та прагматичну (с. 43, 44). *Щоправда, постає питання про доцільність в означеному підрозділі глибокого аналізу, пов'язаного з походженням термінів «компетентність» і «компетенція», починаючи з 1959 року (с.38,39). Адже в численних наукових дослідженнях, присвячених проблемі упровадження компетентнісної парадигми в освіті загалом і навчання мови зокрема, чітко розмежовано особливості й типологічні характеристики кожної з категорій.*

Підтримуємо позицію про те, що в опануванні мови важливу роль відіграють виражальні засоби комунікації (підпункт 1.3), які, за переконанням О. Павленко, повинні обов'язково залучатися на етапі пропедевтичного навчання. З огляду на це здобувачка робить спробу уточнити поняття «виражальні засоби комунікації (ВЗК) в процесі пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів» (єдність вербальних і невербальних засобів спілкування, які в конкретній мовленнєвій ситуації забезпечують реалізацію інтенцій відповідно до комунікативного

наміру мовця). *Очевидно, авторське витлумачення цієї категорії потребує деякого корегування, оскільки в дефініції взято до уваги засоби, умови, ситуації, якими послуговуються і в яких перебувають не лише іноземці, які оволодівають українською мовою, а й усі без винятку комуніканти.*

Дотримуючись логіки дослідження, дисертантка порушує проблему комунікативної спрямованості пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти. З-поміж методів провідним визначає комунікативний, унаслідок чого, за її словами, навчання повинне відбуватися з урахуванням розробленої системи вправ, що мають комунікативну спрямованість і максимально наближені до процесу реального спілкування (підпункт 1.4). Стрижнем такої системи є комплекси умовно-мовленнєвих і мовленнєвих вправ. *Як дискусійне, висловимо міркування про те, що під час з'ясування комунікативної спрямованості навчання української мови нераціонально апелювати, наприклад, до стану методики російської мови як іноземної в 20-х рр. ХХ ст., аналізувати методи навчання (частина з них також з історичним коментарем), якими, за словами здобувачки, не послуговуються в сучасній практиці. Водночас поза увагою залишилися напрацювання, безпосередньо пов'язані з важливими в опануванні української мови явищами: «міжкультурна комунікація», «полікультурна освіта», «діалог культур», «мовна картина світу» тощо. Урахування наукових студій зарубіжних та українських лінгводидактів із цієї проблематики (О. Пальчикова, С. Костюк, І. Дирда) увиразнило б позицію дисертантки щодо ролі культурологічного компонента в оволодінні мовою на пропедевтичному етапі. До того ж, забігаючи наперед, зазначимо, що четверта педагогічна умова розробленої методики тісно пов'язана з культурологічними категоріями, оскільки передбачає урахування національно-психологічних особливостей іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання української мови.*

Обґрунтування теоретичних засад стало науковим підґрунтям для створення й упровадження експериментальної методики. У контексті розв'язання другого завдання дисертації закономірно визначено критерії (лексико-граматичний, перцептивно-функційний, змістово-функційний, інтеракційно-функційний) та показники встановлених рівнів сформованості українськомовної комунікативної компетентності слухачів (високий, достатній, задовільний і низький). Для оцінки рівнів сформованості означеної компетентності іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання української мови застосовано розроблені автором діагностувальні методики: тестові завдання (на знання лексичного та граматичного матеріалу, умінь правильно будувати висловлювання відповідно до норм української

мови); завдання із виявлення самооцінки іноземних слухачів; творчі завдання з використання візуальних зображень; моделювання мовленнєвих ситуацій; ситуативні вправи тощо. *Проте виникає сумнів щодо доцільності розроблення всіх діагностувальних методик самим автором аналізованого дослідження. Адже сьогодні науковці пропонують експериментально перевірені, апробовані, подекуди ліцензовані напрацювання. Наприклад: методика «Незавершені речення» Ж. Нюттена, О. Орлова (для встановлення пріоритетів та прагнень студентів в освітньому процесі); методика Т. Ільїної (для виявлення рівня розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності під час усвідомлення конкретних мовознавчих явищ, мовних одиниць тощо); діагностування комунікативного контролю (методика М. Шнайдера); визначення рівня сформованості ціннісного компонента (методика А. Дербеньова); досвід міжкультурної взаємодії» (методика А. Солодкої) тощо.*

За результатами діагностування зроблено висновки про те, що більшість респондентів перебувала на задовільному та низькому рівнях, тому результати констатувального етапу експерименту зумовили потребу визначення ефективних педагогічних умов, розроблення й апробацію моделі та методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО. З огляду на сказане визначено педагогічні умови експериментального навчання української мови іноземних слухачів: функційно-прагматичну спрямованість мовленнєвих інтенцій (мовленнєвих дій, стратегій і тактик) у пропедевтичному навчанні української мови іноземних слухачів; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; забезпечення оптимального педагогічного спілкування українською мовою у взаємодіях: «викладач – іноземний слухач», «іноземний слухач – іноземний слухач»; урахування національно-психологічних особливостей іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання їх української мови.

Задля деталізації й унаочнення наукових задумів розроблено експериментальну модель пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів, у якій визначено низку підходів, методів, прийомів навчання, акцентовано на критеріях, етапах. Чільне місце в моделі посідають підходи, які охоплюють весь освітній процес. До них уналежнено: комунікативний, особистісно-діяльнісний, культурологічний. *Нам видається, що варто було б у моделі та в експериментальній роботі апелювати ще й до компетентнісного підходу, оскільки в нормативно-правових актах України він є провідним через утвердження компетентнісної парадигми освіти. Крім того, одна з ключових ідей праці О. Павленко полягає у формуванні саме українськомовної комунікативної*

компетентності іноземних слухачів під час пропедевтичного навчання (див.: наукова новизна, стан сформованості, критеріальний підхід, поетапне формування тощо). У світлі сучасних педагогічних розвідок очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності мають бути сформульовані в термінах компетентнісного підходу: знаннєвий компонент – слухач називає, формулює, записує, наводить приклади тощо; діяльнісний – розпізнає, розрізняє, описує, аналізує, порівнює, планує, застосовує тощо; ціннісний – усвідомлює, критично ставиться, оцінює, обґрунтовує, робить висновки, висловлює судження тощо.

Зауважимо також, що у змісті дисертації обґрунтовано значущість, визначено роль принципів у навчанні української мови як іноземної. Авторська методика більш повно корелювалася б із моделлю, аби в ній було відображено принципи навчання, які реалізовано в експериментальній частині дисертації.

Вартісним є теоретичне осмислення й методичне забезпечення формувального етапу педагогічного експерименту (опис організації, перебіг, апробація результатів в експериментальних закладах вищої освіти). Для проведення експериментальної методики було підготовлено навчально-методичний комплекс, до складу якого ввійшли: програма експериментального навчання, у якій окреслено мету, завдання, методи та засоби, види контролю, очікувані результати, рекомендована література; розроблено систему вправ для практичних занять і самостійної роботи слухачів; узгоджено графіки освітнього процесу груп слухачів підготовчих відділень, які брали участь в експериментальному навчанні, з чітким розподілом аудиторних годин і годин для самостійної роботи слухачів; розроблено методичні рекомендації та проведено методичний семінар для викладачів, яких було задіяно в експериментальному навчанні. Експериментальна програма має чітку структуру й міцні теоретичні підвалини, містить усі складники, що дають змогу для повноцінного й ґрунтовного дослідження (мету, завдання, результати моніторингових зрізів тощо).

На всіх етапах (інтродуктивний, базовий, рубіжний) послідовно формувалися вміння іноземців спілкуватись у прогнозованих стандартних ситуаціях; використовувались індивідуальні, мікрогрупові, групові, колективні форми навчання, моделювались мовленнєві ситуації, демонструвалися пам'ятки, граматичні таблиці, мовленнєві зразки, функційні опори; залучалися ресурси мережі Інтернет, віртуальні подорожі, перегляд і аналіз відеофрагментів тощо.

Задля перевірки ефективності визначених педагогічних умов навчання і розробленої експериментальної методики на прикінцевому етапі дослідження було проведено підсумковий зріз рівнів сформованості українськомовної

комунікативної компетентності іноземних слухачів експериментальних і контрольних груп. Статистичний аналіз підтвердив валідність результатів педагогічного експерименту, засвідчивши достовірність і ефективність розробленої методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО з упровадженням визначених педагогічних умов.

Провівши всі етапи наукового дослідження, Павленко Оксана Миколаївна розв'язує поставлені завдання і досягає мети, робить теоретичні й практичні узагальнення, висновки, пропозиції, рекомендації. Вірогідність наукових результатів забезпечено опорою на фундаментальні та сучасні наукові дослідження, відповідністю теоретичних та емпіричних методів меті й завданням, педагогічною результативністю розробленої методики. Загалом роботу вирізняє наявність системного аналізу теоретико-методологічного надбання вітчизняної і зарубіжної науки, що дало змогу простежити типологію наукових поглядів і підходів на сутнісні характеристики сучасної мовної освіти, виокремити і конкретизувати ключові поняття методики навчання української мови як іноземної.

Зауваження до дисертаційної праці здебільшого дискусійного чи рекомендаційного характеру, не применшують значення її, не знижують позитивної оцінки, проте можуть слугувати організації дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом на наукову перспективу автора. Зміст роботи, логіка тексту, наукові та прикладні результати свідчать про теоретичні знання, володіння методами наукових досліджень, уміння розв'язувати актуальні проблеми.

Наукова новизна та практична значущість дослідження

До найбільш вагомих наукових результатів, особисто одержаних дисертанткою, належать: розроблення й апробування експериментальної методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти, що передбачало проведення цілеспрямованої поетапної роботи з комплексним упровадженням визначених педагогічних умов (функційно-прагматична спрямованість мовленнєвих інтенцій, розроблення системи вправ і завдань із використанням виражальних засобів комунікації на основі інтерактивного програмно-технологічного навчального комплексу, інструктивно-методичні матеріали для практичних занять і самостійної роботи іноземних слухачів); витлумачення й уточнення понять («пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти», «українськомовна комунікативна компетентність іноземних слухачів» «іноземний слухач підготовчого відділення»); визначення критеріїв (лексико-граматичний, перцептивно-функційний, змістово-функційний та інтеракційно-функційний) і відповідних показників у межах кожного критерію.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота інтерпретування результатів та з'ясування теми дисертації є достатніми. Успішна апробація матеріалів дослідження на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях свідчить про те, що з ключовими питаннями наукових студій О. Павленко обізнана широка громадськість.

Вивчення матеріалів праці дозволяє зробити висновок, що наукові здобутки автора, які ґрунтуються на всебічному вивченні досліджуваної теми, аналізі різних підходів до її з'ясування, використанні достатнього масиву літературних джерел мають теоретичну та практичну цінність. Зміст автореферату й основні положення дисертації є ідентичними.

Доробок О. Павленко, викладений у розділах дисертації та додатках, пропозиціях і рекомендаціях, наукових статтях, може слугувати підґрунтям для розв'язання на практиці важливих освітніх завдань.

Загальний висновок

Дисертація Павленко Оксани Миколаївни «Методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти» є самостійно виконаним і завершеним авторським науковим дослідженням, теоретичні й експериментальні результати якого в сукупності з'ясовують важливу педагогічну проблему, пов'язану зі здобуттям студентами-іноземцями вищої освіти в Україні, їхньою мовною підготовкою на початковому етапі. Актуальність теми, наукова новизна основних положень, висновків і пропозицій дисертаційної праці, теоретичне і практичне її значення, відповідність вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., є підставою для присудження Павленко Оксани Миколаївни наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного
університету



З. П. Бакум